

Loquella barbarica (V)

Com Alfons, el setè, l'emperador, donà «salut» al regne d'Hispania i qui hi havia a Extremadura?

Va introduir Bartolomé de Las Casas els «milites pardos» a les Índies?

Miquel Barceló

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Resum

S'analitzen el sentit del terme *salus* i el significat de *milites pardos* en el text de la *Chronica Adefonsi Imperatoris*. També s'atorga especial atenció als termes *maleficus* i *operarius iniquitatis* manllevats de la Bíblia, i que sembla que habitaven a Extremadura.

Paraules clau: bàrbars, *salus*, *maleficus*, *operarius iniquitatis*, *Chronica Adefonsi Imperatoris*, Bartolomé de Las Casas, les Índies.

Abstract *Loquella Barbarica V: How did Alphonse VII, the Emperor, Give Salus to the Kingdom of Spain and Who Was in Extremadura? Did Bartolomé de las Casas introduce the Milites Pardos in the Indias?*

The meaning of the words *salus* and *milites pardos* as they appear in the *Chronica Adefonsi Imperatoris* are analyzed. Special consideration is also given to *maleficus* and *operarius iniquitatis*, borrowed from the Bible and alluding to some dwellers of Extremadura.

Key words: Barbarians, *Salus*, *Maleficus*, *Operarius Iniquitatis*, *Chronica Adefonsi Imperatoris*, Bartolomé de Las Casas, the *Indias*.

Com Alfons, el setè, l'emperador, donà «salut» al regne d'Hispania i qui hi havia a Extremadura?

Des del mateix *Prefatio* de la *Chronica Adefonsi Imperatoris* (CAI) s'anuncia que el motiu principal de la narració dels fets d'Alfons l'Emperador és, justament, perquè Déu Omnipotent «per eum et cum eo, ut salus in medio terre populi Christi daretur, operatus est...»

Que Déu es faci present a través de determinades accions d'un home, clarament escollit per al cas, no mereix, de sabut que és, comentari a part. El que sí, en canvi, em sembla necessari és tractar de precisar el sentit que pugui tenir que,

aquesta vegada, l'objectiu de Déu, a través dels fets —mot que fàcilment tradueix les *gesta* de l'original— sigui la instauració de *salus* en el poble de Crist situat en una terra precisa. Tanmateix, el sentit que, en aquest cas concret, pugui tenir *salus* no és gens clar. Un dels moderns traductors opta per «salvació» (*Crònica...*, trad. Pérez González, M., 1997, p. 61). Igualment, S. Barton (2000, p. 162) tradueix a l'anglès per l'obvi «salvation» però fa notar que el text abans esmentat, les línies 5-6 del *Prefatio*, és, en realitat, un eco molt proper del *Psalms* IXXXIV, 12: «Deus autem rex noster ante saecula, operatus est salutem in medio terrae».

Comença ben aviat, doncs, el maneig abundantíssim i ben notat, per altra banda (Pérez González, M., 1993; Barton, S., 2000, 151-153; i naturalment els dos editors, Sánchez Belda, L., 1950, LXII-LXVI; Maya, A., 1990, en les notes al text), de textos bíblics en la confecció narrativa dels fets de l'Emperador. A falta d'una anàlisi sistemàtica d'aquest ús tan prolix, les opinions poden anar des de qui hi veu un procediment ornamental i una voluntat de «subrayar el carácter divino de las *gesta* de Alfonso VII», en part resultat, també, de l'aprenentatge de lectura dels clergues (Rico, F., 1969, p. 75-76), fins a la somera consideració de «pastiche» d'esments bíblics per a reforçar el to providencial de l'obra i la consideració de l'Emperador com a instrument de la voluntat de Déu i dirigent d'un poble escollit (Barton, S., 2000, p. 7). Les dues opinions són perfectament plausibles. I, de fet, és, precisament, el que anunciava l'autor en el *Prefatio*.

Però quina era aquesta acció que Déu duia a terme a través dels fets de l'Emperador? Què era la *salus*, que ja tenia el precedent psàlmic d'haver estat instaurada, abans, molt antigament, enmig de la terra? Hi havia accions precises a fer per a poder obtenir-la, la *salus*? De quins fets en podria ser conseqüència? L'autor de la *Chronica* fa servir set vegades el terme *salus*¹ (Martínez Pastor, M. et al., 1996, p. 462-463). Ja veurem més endavant en quina diversitat d'accepcions. Per començar, el recurs als diccionaris bàsics no serveix de gaire per a esbrinar amb precisió les dues ocurrències més significatives del terme en la narració dels fets de l'Emperador.

L'*Oxford Latin Dictionary* (1982), a part dels sentits més corrents de *salus*, els que es deriven del benestar, de la integritat i seguretat física, de la immunitat envers el dany o violència, de la salut, en contrast amb la malaltia, a la immunitat vers la destrucció, a la continuïtat de l'existència, assenyalava també aquell de seguretat d'un estat o poble. El *Dictionnaire* de F. Gaffiot (1934) és més restrictiu i esmenta només aquelles accepcions referides al bon estat físic, a la salut o la conservació.

La connexió de *salus* amb la passió de Jesucrist i l'ampliació de significat que produí són sumàriament recollides per A. Blaise (1954). I així salut de l'ànima i conversió són afegides al repertori. El lèxic de Du Cange (1954) destaca la dimensió salutífera del baptisme. I el Niermeyer (1976), tot i assenyalar que *salutare* significa alliberament, redempció, salut eterna i salvació, restringeix el mot *salus* a la seva accepció de donatiu d'honor fet a un senyor de domini, inicialment com a salutació i ofrena i aviat tornat en deute de renda.

1. Al llarg d'aquest comentari no tinc en compte el lèxic procedent de l'anomenat *Poema de Almeria*.

És el cas, però, que l'autor de la *Chronica* ofereix una detallada i inequívoca descripció del que ell i el seu entorn clerical i cortesà entenien per *salus*.

La coronació del rei Alfons com a emperador culminà el 27 de maig de 1135, un dilluns, després de dos dies de solemnes celebracions i festes. Aquell dilluns, a la ciutat de Lleó,

Tertia uero die iterum imperator et omnes, sicut soliti erant, iuncti sunt in palatiis regalibus et tractauerunt ea, que pertinent ad salutem regni totius Hispanie. Deditque imperator mores et leges in uniuerso regno suo, sicut fuerunt in diebus aui sui regis domni Adefonsi, iussitque restituere uniuersis ecclesiis omnes hereditates et familias, quas perdiderant sine iudicio et iustitia, precepitque uillas et terras, que fuerant destructe in tempore bellorum, populari et plantare uineas et omnia arbusta, iussitque omnibus stricte iudicibus uitia eradicare in illis hominibus, qui contra iustitiam et decreta regum et principum et potestatum et iudicum inuenirentur. At illi alios in lignis suspendentes, alios truncatis manibus aut pedibus relinquentes, non diuitibus uel generosis plus quam pauperibus parcentes, sed totum secundum modum culpe discernentes iuste iudicauerunt. Preterea iussit nullo modo suffere maleficos, sicut Dominus dixit Moisi: «Ne patiaris maleficos». Et in conspectu omnium capti sunt aliqui operatii iniquitatis et suspensi sunt in patibulis.

Cal advertir que la reunió, als palaus reials, de l'Emperador i tots els seus tenia per objectiu tractar d'allò «que pertinent ad salutem regni totius Hispanie». Maya ja assenyalà en nota (CAI, p. 183, n. 71) que la frase era copiada de la *Crónica de Sampiro* («Postea uero tractauerunt ea, que pertinent ad salutem totius regni Hispanie», *Sampiro* p. 304-305). Aquesta consideració, segons Sampiro, és successiva a una d'immediatament anterior on els conciliaris «tractauerunt ea, que sunt Ihesu Christi Domini nostri. Postea uero...». Sampiro, en la seva versió pelagiana, s'estalvia les precisions sobre el que feia objecte de la *salus*. Aquesta similitud textual aconsella especular si el concili al·ludit per Sampiro que tractaria de la *salus* era, de fet, un precedent, no detallat però, de les ben descrites resolucions adoptades per l'Emperador. Cal observar també que el concili de Sampiro tracta finalment i de forma només anunciada d'allò pertanyent a la *salus* després de resoldre les minucioses atribucions diocesanes de la seu d'Oviedo. Al concili hi assisteixen tant l'ordre eclesiàstic com el secular.

S'ha de notar també que l'autor de la *Chronica Adefonsi Imperatoris* atribueix a la reunió als palaus —que no anomena concili— com d'acostumada —«sicut soliti erant»—. La frase és prou ambigua com per a plantejar si no era només la junta que fos regular sino, també, que ho fos l'objectiu de tractar de la *salus* de tot el regne d'Hispania. Cap d'aquests dubtes pot ser, ara, satisfactòriament aclarit. Els dos estudis més complexos i severs sobre Alfons VII i l'aristocràcia lleonesa i castellana del segle XII tracten de passada aquesta molt precisa qüestió (Reilly, B.I., 1998, p. 49-50, 160-161; Barton, S., 1997, p. 133-134).

Segons l'autor de la CAI, la primera resolució encaminada a establir la *salus* va ser restaurar, en tot el seu regne, les lleis i costums del temps del seu avi el rei Alfons; la segona fou la restitució a les esglésies de «totes aquelles heretats i servidors que els hi havien estat sostrets sense judici i justícia». De fet, aquesta sego-

na resolució és resultat complementari de la primera. Tradusc *familia* per servidor perquè em sembla un terme de major amplitud denotativa de vinculació social que el més estricte de serf preferit per Barton (trad. 2000, p. 194) i consistent amb l'altre ús (1.56; Martínez Pastor et al., 1996, p. 212) que l'autor en fa.²

També forma part d'aquest restabliment general de l'ordre anterior la reconstrucció poblacional i el renovament agrícola de totes les viles i terres destruïdes durant la guerra i que es plantessin, doncs, vinyes i tota mena d'arbres³. Va manar també, l'Emperador, a tots els jutges extirpar amb severitat els vicis en aquells homes agafats actuant en contra de la justícia i dels decrets dels reis, dels nobles —traduint inexactament *principes*⁴— dels potents i dels jutges. I així, ells jutjaren justament en fer-ne penjar uns a les forques, i fent que, als altres, els tallessin les mans o els peus, sense establir distincions entre els rics o de bona estirp i els pobres, sinó segons l'únic discerniment del grau de culpa.

D'aquesta manera es restablí un ordre polític i social antic interromput i es tornaven a introduir regulacions legals emanades de qui tenia autoritat per a fer-les. Es retornaven també a totes les esglésies els seus béns terrenals i els humans que els servien. Viles i terres tornaven a ser productives; és a dir, la gent era tornada a la feina dins d'un ordre general previst i estricte, com les fresques execucions i mutilacions havien fet palès. Però no n'hi havia exactament prou amb això per aconseguir una completa *salus*. Faltava, tal com el Senyor havia dit a Moisès, no consentir els malèfics. I així ho manà, l'Emperador. I a la vista de tothom foren capturats⁵ alguns operaris de la iniquitat i penjats de les forques.

Com ha estat oportunament assenyalat (CAI, s.b., p. 57; CAI, II, p. 71) «ne patiaris maleficos» és una lleugera simplificació de *Exodus* 22, 18 (*Maleficos non patieris vivere*). La qüestió és, però, entendre el que l'autor vol dir per «maleficos». Que Moisès no deixi viure els malèfics és una exhortació divina situada, justament, després d'unes recomanacions sobre el que s'ha de fer en casos de violació de verges i abans de la disposició suscinta d'executar aquell que «coierit cum iumento».

Ara bé, *maleficus* apareix, en una primera accepció com a, clarament, malfactor, dolent, nefand i en una tercera com allò o qualcú relacionat amb màgia negra (*The Oxford Latin Dictionary* 1994). Igualment ocorre en el *Dictionnaire Latin Français* de Gaffiot (1934). En els autors cristians (Blaise, 1954) la primera accepció és la d'exercitador de malefícis, d'encantaments, de bruixeria. En els glossaris medievals, en canvi, es registra només com a encantador, endeví, mag (Du Cange 1954, p. 194; Niermeyer 1976, p. 630).

Resulta, però, que els malèfics que no s'han de consentir són tot seguit descrits per l'autor de la CAI com a «operaris de la iniquitat» que és, tot i que Maya (CAI,

2. «omnis clerces et tota plebs... et familia regis capti sunt» (CAI, I, 56).

3. «Et directa est salus et pax magna in universo regno suo et omnes habitatores ceperunt edificare domos et plantare vineas et omnia arbusta et populare totam terram, quam rex Aragonensis destruxerat» (CAI, I, 26). L'aparició de la *salus* i la gran pau estan associades a una restitució regulada de la vida dels homes i de la seva feina. «Et directa est salus...» procedeix de I *Maccabeus*, 3, 6, que és el text a partir del qual l'autor conceptualitza les accions regeneratives de l'Emperador.

4. Probablement seria millor proposar «principals».

5. S'hauria d'entendre que ja estaven capturats prèviament i llestos per a ser executats.

p. 184, n. 16) no ho assenyala amb precisió però sí Barton (Barton, S., p. 194, n. 171), una expressió de *I Maccabeus*, 3, 6, represa per Lluc, 13, 27. En els dos casos, aquests operaris de la iniquitat són gent que ha de ser repel·lida, foragitada («discedite a me omnes operarii iniquitatis»). És prou clar, penso, que l'autor fa referència genèrica a malfactors, però a uns malfactors especials el càstig dels quals queia fora de les regulacions severes d'aquells judicis de l'antiga llei reestablerta. Penjats a les forques o mutilats, aquells homes només eren reus d'haver incomplert els decrets de «regum et principum et potestatum». En canvi, aquests malèfics, els operaris de la iniquitat, no són pròpiament jutjats i condemnats a penjar de la forca seguint el procediment legal reestablert. Són només identificats, reconeguts i executats. Les ben explícites referències bíbliques al·ludeixen, precisament, amb prou concisió, però, a la seva activitat culposa i a la necessitat suprema de la seva extirpació. Tot i que no és descartable que se'ls pogués atribuir també poders de bruixeria, d'encanteris, és, per a mi, obvi que les seves activitats, la dedicació al mal, fossin més variades i reconeixibles, tot i que indiciblement, com a desordre, com a irrecuperable dissidència.

Les festes de la coronació d'Alfons VII com a emperador culminen així amb l'execució ben pública dels malèfics. I també, després, amb l'ordre imperial que els alcaids de Toledo i tots els habitants de totes les Extremadures organitzessin contínuament exèrcits per fer la guerra —*bellum* és el mot— als «sarracenis infidelibus per singulos annos et non parcere civitatibus vel oppidis eorum, sed totum avindicare Deo et legi Christi» (CAI, m., p. 185).⁶

Encara que només de passada, crec convenient fer notar que l'argument que dona l'Emperador per aquesta guerra és la reivindicació —la subjecció, doncs— de tot per Déu i la llei cristiana que era, justament, la que havia atorgat la *salus* a tot el regne d'Hispania.

L'objectiu és, doncs, la instauració de la llei cristiana, com a reconeixement efectiu de Déu, en les ciutats i castells i no en cap cas sobre la gent que ocasionalment els habitava. Aquesta gent, els infidels, no són concebuts com a subjecte possible d'adscripció a la *salus*. Són clarament no externs, sinó estrictament incompables, socialment, en el *regnum*. És, també, una guerra permanent que han de dur a terme els alcaids i tota la gent d'Extremadura. Es reconeix així la iniciativa popular d'expedicions predatòries.

Els paràgrafs 71 i 72, fins ara comentats, pertanyen al primer llibre de la *Chronica*. Però l'autor torna a fer una descripció més breu de com infondre *salus* en el paràgraf 63 del segon llibre emprant un lèxic idèntic i una concepció cerimonial similar. Vegi's:

Deintus archiepiscopus Raymundus Toletane ecclesie cum magna processione clericorum et monachorum exiit in plateam ciuitatis et recepit imperatorem et abierunt cum illo in ecclesiam sancte Marie cantates et dicentes: «Deum time et mandata eius obserua» et reliqua. Et data benedictione, archiepiscopus abiit, imperator uero [in alcacerem] receptus est in illa alcacer et in palatiis regalibus et fuit ibi per

6. Crec raonable llegir *avindicare* com 'venjar-se' atès que, clarament, es tracta d'expedicions de saqueig i destrucció i no contempla ocupacions formals i irreversibles.

aliquot dies. Deinde uenit in ciuitatibus Toletanis et in castellis et perdidit impios ex eis et omnes, operarii iniquitatis, qui erant in tota Extremadura, turbati sunt. Et directa est salus et misericordia et pax et uirtus in manu eius et omnes, qui erant in uniuerso regno suo, letificabantur in cunctis operibus suis.

Després de la complicada conquesta d'Oreja, l'octubre de 1139, l'Emperador anà a Toledo on, com s'ha llegit més amunt, entrà en processó, acompanyat per l'arquebisbe Raimon a l'església de Santa Maria tot cantant «Deum time et mandata eius observa» (*Ecclesiàstic* 12, 13). L'Emperador s'està uns dies a l'alcàsser i als palaus reials. Va anar, després, a les ciutats de Toledo i als seus castells i destruí aquells que eren impius i tots els operaris de la iniquitat que eren per tot Extremadura foren torbats. I la *salus*, la misericòrdia i la pau i la virtut foren endreçades per la seva mà i tothom que era en l'univers del seu regne s'alegrava de les seves obres.

S. Barton (p. 230, n. 134) fa notar que la redacció del passatge és derivada de *I Maccabeus* 3, 6-8. Com sigui: «... et omnes operario iniquitatis conturbati sunt: et directa est salus in manus eius. Et exercebat reges multos et laetificabat Iacob in operibus suis...». Les obres de l'Emperador produeixen just el contrari de les dels operaris de la iniquitat, ara contorbats, atemorits. *Turbare* és escassament usat per l'autor amb un sentit homogeni. (Martínez Pastor, M., et al., p. 528). Els impius destruïts eren musulmans atès que en l'altra ocurrència del terme, de les dues que en fa, es tracta clarament de Sarraïns: «Modo invadent nos impii Sarraceni et inimici nostri» (CAI, I, p. 68). En canvi, els operaris de la iniquitat foren deixats només atemorits. Totes dues accions, tanmateix, eren portadores de *salus* i altres bondats que d'aquesta es derivaven. Com he comentat abans respecte a CAI, I, 26, on la matriu lèxica principal és també *I Maccabeus*, 3, 6.

B.F. Reilly (1998, p. 262), tot i no comentar expressament els textos, assenyalava que el llenguatge emprat per l'autor de la CAI «indicates a large indifferentiated concern with the *health* of church and realm...» (la cursiva és meua, M.B.). Bé. És clar, ara, després de la meua anàlisi, que *salus* és l'ordre polític i jurídic com a resultat concret i vigilat de la sobirania. La salut és la regulació permanent dels súbdits, d'adquisició difícil i resultat d'accions reials. Unes accions reials, però, a través de les quals es manifesta la voluntat de Déu, la narració de les quals pot inscriure's en un text primigeni on ja molt prèviament s'hagués triomfalment manifestat, com l'ús literal de la Bíblia mostra. La *salus* és, finalment, el lloc construït defora del qual existeix foscament i promíscua la barbàrie.

Els malèfics i els operaris de la iniquitat serien, així, aquells que, ja esmentats en el text bíblic primigeni, atempten perennement contra la *salus* i que tenen per objectiu fer-la inabastable. Se'n poden dir heretges, cismàtics, els que, incansablement, treballen pel mal. Ja el rei David assenyalava, en un *Psalms* inobservat, fins ara, en el context de la CAI, «Neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt inusti ante oculos tuos. Odicti omnes qui operantur iniquitatem...» (*Psalms* 5, 6-7).

No és sorprenent, doncs, que uns cent anys després d'haver-se escrit la *Chronica* de l'Emperador, Humbert de Romans, frare dominic, en un dels seus models per a fer sermons de Croada, escrigués:

Materia de predictis. Thema in Ps. [cf. v., 6-7]: Quis consurget michi adversus malignantes aut quis stabit mecum adversus «operantes iniquitatem»? Et nota quod istud olim dictum a David rege modo dicitur a nostro David Ihesu Christo. Heretici siquidem sunt malignantes illi, de quibus dicitur [Ps. xxv, 5]: «Odivi ecclesiam malignantium. Operantes» autem «iniquitatem» sunt eorum credentes, qui in spe venie faciliis, quam eis promittunt heresiarche, exponunt se audacter omni iniquitati. Notandum autem quod inter omnia genera etc. ut supra».

Com destaca, però, C.T. Maier (2000, p. 40-41), l'editor dels models de sermons, el d'Humbert de Romans està adreçat a fer servei als predicadors contra els heretges oferint fonaments bíblics per a la seva execució. Entre ells, és clar, hi figura *Exodus*, 22 —«Maleficos non patieris vivere»— i aclareix que «Iste enim vocantur malefici, qui alios ledunt» (p. 226). Els endevins —«phitonicis»— són, però, d'una categoria diferent, que igualment mereix la mort. La connexió entre *maleficus* i *operarii iniquitatis* per a situar els heretges i la seva activitat maligna es manté viva i ben expressa almenys fins a 1260 (Maier, Ch., 2000, p. 11-12).

Però qui eren, al cap i a la fi, aquells operaris de la iniquitat que l'Emperador, l'octubre de 1139, va deixar atemorits a Extremadura? Justament, a Extremadura, on cap al 30 de maig de 1135 havia, després d'atorgar la *salus* al regne d'Hispania, ordenat als seus habitants «facere exercitus» (CAI, I, 72) i portar anualment la guerra arreu de les ciutats i castells tot venjant Déu i la llei de Crist.

La predilecció pels termes bíblics per part de l'autor de la CAI atorga decidivament als dissidents o cismàtics una dimensió de malícia patent que permetia executar-los per procediments sumaríssims o, com s'ha vist abans en els dies de la coronació de l'Emperador, manifestament separats dels delictes, també mereixedors de mort, contra els decrets, diguem-ne, seculars. *Maleficus* i *operarii iniquitatis* són termes qualitativament diferents al, per exemple, emprat per Pelayo d'Oviedo en la seva *Cronica* (ed. Sánchez Alonso, 1924, p. 83), per descriure els malfactors aterrits per Alfons el sisè, «pater et defensor omnium ecclesiarum hispanicus, ideo hec fecit quia per omnia catholicus fuit» (p. 83).

Ni nobles ni innobles, ni rics ni pobres s'atrevien a alterar la pau per ell imposada, ni fer cap mal: «Tanto terribilis fuit ut omnibus maleagentibus que nunquam auferent parere in conspectu eius» (p. 83). *Maleagens*, tot i que fa referència als pertorbadors de la pau eclesiàstica garantida per Alfons, no és exactament encara un *maleficus* ni un *operarius iniquitatis* que sí tenen una identificació en l'escriptura sagrada i per a qui hi ha un immediat i capital càstig. Com va ser-hi aquells dies de final de maig de 1135, a la ciutat de Lleó. Les execucions, però, no serviren d'escarment perquè, quatre anys després, en els confins de l'Extremadura, l'Emperador va haver-los d'intimidat. Els infidels, incomptables com a subjectes en el regne, foren, però, destruïts. És probable, doncs, que els habitants que havien de fer algarades anuals contra les ciutats i castells dels infidels sarraïns s'haguessin tornat *operarii iniquitatis*. Devia ser fàcil la transformació. De fet, ja s'havia produït força vegades. Reyna Pastor (1980), en un llibre formidable, descriu, en la mesura que els textos ho permeten, els pagesos revoltats i les seves variades formes de fer efectiu el seu dissentiment. En particular, hi ha importants indicis escrits de les seves accions, entre 1110 i 1117, acompanyant la revolta dels burgesos de Sahagún

o afegits a l'host d'Alfons el Bataller. Les anomenades *Crónicas Anónimas de Sahagún* (ed. J. Puyol i Alonso, 1920, p. 43-44) contenen que al Bataller «seguianlo muchedumbre de hombres, los que se llamavan pardos, los quales toda la tierra desde Palencia hasta Astorga rrovaron, ansi façiendo rrovo a las iglesias, socabando los altares, acavando muchos males que no son de decir...». O: «... e los onbres que moravan allende el río de Duero e son llamados bulgarmente pardos, en aquel tiempo seguian e ayudavan al rei de Aragon» (p. 42). Reyna Pastor (1980, p. 126) opina que «resulta seguro que eran gentes no nobles, aventureros, de origen rural, algunos de a caballo. Eran posiblemente esos desprendidos del mundo rural...».

Actuaven en llocs indeterminats situats sempre «allende el Duero», en els extrems, doncs. Reyna Pastor esmenta el molt explícit text de la *Historia Compostelana* que relata principalment esdeveniments ocorreguts entre 1000 a 1139, prudentment advertint que la turbulenta associació d'homes de guerra no és anomenada de «pardos». Aquest és el text:

[...] Has inquam omnes, aliamque copiosam reproborum turbam secum habebat, qui ob graves facinorum infamias homicide, malefici, fornicatores, adulteri, latrones, scelerosi raptores, sacrilegi incantatores, arioli, lures odiosi, apostate execratis, propria turpiter loca dimicerant, et ei tanquam omni principi reorum inhaxerant... (*Historia Compostelana*, I, LXXIII, p. 113).

Reyna Pastor deixa d'esmentar un altre text sobre la presència d'aquestes milícies que acompanyaven l'exèrcit més formal del Bataller: «... qui videlicet scelatai latrones, homicide, transgressores, adulteri, fornicatores, miserorum substantie cruenti raptores, ecclesiarum violatores pro nefandis facinoribus...» (*Historia Compostelana*, I, LXVII, p. 107). En la primera relació no hi falten ni els *malefici* ni els *sacrilegi incantatores*, com a categories separades. E. Falque (*Historia Compostelana* trad. 1994, p. 182) tradueix *malefici* per *malhechores*. Ja val. Però, com m'he esforçat a mostrar, l'autor de la CAI, en situar el mot en un precís context bíblic, li atorga una dimensió teològica que en el llistat de la HC potser no tingui.

Probablement no hi falta ningú dels qui podien inquietar l'ordre eclesiàstic i la *salus* del regne. I tots acompanyaven l'exèrcit del Bataller. Una sumària lectura d'aquest text, impulsada la seva redacció pel bisbe Diego Gelmírez, i també el de les *Crónicas Anónimas de Sahagún*, posa ben de manifest l'espant clerical, tal com ells mateixos el descriuen, persecucions, assassinats, robatoris d'esglésies, i de destrucció, en suma, d'Hispania quasi en termes sarraïnescos. El text de la H.C. és prou explícit sobre l'abast de la destrucció de l'ordre eclesiàstic que només es pensa comparable amb una atrició d'Hispania provocada pels sarraïns si haguessin, però, pogut («Praeterea tantam ecclesie persecutionem, tantam Hispanie attritionem, quanta nec sarraceni, si sui iuris esset, ei intulisset», H.C., LXXIX, p. 122)⁷.

7. E. Falque tradueix *attritio* per destrucció, el que potser no és incorrecte però introdueix innecessàriament una noció, la de destrucció d'Hispania pels sarraïns, que tindrà per sí mateixa un major significat. Simplifica també, en la meua opinió, la part final del text en interpretar «si sui iuris esset» com «si hubiera estado en tus manos» infligir tant de mal quan, de fet, al·ludeix a tenir jurisdicció, a tenir poder.

El retorn a l'època daurada d'Alfons VI, aquella en què els malfactors ni gosaven entrar en presència del rei és, justament, el que va efectuar l'Emperador. Els «pardos» i la turba infame apareixeran posteriorment, almenys als textos. Tot i que el text de la *Historia Compostelana* no identifiqui la turba aliada d'Alfonso el Bataller amb «pardos» no implica que els «pardos» al·ludits a altres textos no poguessin ser descrits en els mateixos termes ni fessin el mateix tipus de guerra. O que, més tard, entre 1147 i 1149, interval en el qual habitualment s'està d'acord a fixar la redacció de la CAI, els «pardos» siguin només al·ludits, una vegada, com una milícia col·laboradora de l'exèrcit més formal de les mesnades comtals. Però el fet que protagonitzen és molt destacable:

Postremo Agareni terga uertentes uicti sunt et rex Zafadola captus est in bello a militibus comitum. Quem tenentes ut adducerent in tentoria, superuenerunt milites, quos dicunt pardos, et cognoscentes interfecerunt eum. Hoc uidentes comites nimium contristati sunt et miserunt nuntios imperatori, qui erat in Legionensem ciuitatem regiam. Qui nuntiauerunt ei omnia uerba belli, ceterum postquam dixerunt «Amicus tuus rex Zafadola mortuus est», rex nimium contristatus dixit: «Mundus ego sum a sanguine Zafadole amici mei». Et cognouerunt omnes Christiani et Sarraceni ab Arabia, que est iuxta flumen Iordanis, usque ad mare Oceanum quod imperator nunquam conscius extitit mortis regis Zafadole. (CAI, II, 98).

És a dir. Els comtes fan presoner el «rex Zafadola» —Sayf al-Dawla— de Córdoba, que era resistent als almoràvids i col·laborador eventual, doncs, dels exèrcits comtals i de l'Emperador. Quan, després de capturat, el portaven al campament, aparegueren els «milites, quos dicunt Pardos, et cognoscentes interceferunt eum».

Cal observar l'ambigüitat de la construcció «quos dicunt Pardos», traduïble com els guerrers (*militēs*) «que es diuen pardos». Sens dubte, es tracta d'un apel·latiu ben reconegut i acceptat per ells mateixos. En tot cas, els guerrers «pardos», indiferents a la custòdia dels comtes, en reconèixer «Zafadola», el maten, sense que, almenys que es digui, ningú no fa res excepte lamentar-se. L'Emperador, fins i tot, fa públic que res no té a veure amb el vessament de sang d'un que qualifica d'amic seu. El poder dels guerrers «pardos» havia quedat ben clar. Evidentment, no eren, trenta o quaranta anys després, la mateixa gent descrita a les *Crónicas Anónimas de Sahagún* de la qual es fa ressò Reyna Pastor. El nom, però, és el mateix i revela així una continuïtat de milícia, reclutament i independència de la formalitat de les mesnades comtals i de l'autoritat imperial matant un presoner reconegudament aliat del rei Alfons. Des del seu esment a Sahagún han durat, almenys, una llarga generació. I el nom? Què vol dir «pardos»?

Reyna Pastor (1980, p. 125-126) resumia el que es pensava del nom citant L. García de Valdeavellano (1952, p. 873) per a qui eren anomenats «pardos» «posiblemente así por el color de sus vestiduras». L'opinió, possiblement, procedeix de la de l'editor de la CAI, Luis Sánchez Belda (1950, p. 215), que en el vocabulari annex a l'edició els fa una mena d'ordre religiosa militar i que per modèstia o vot de pobresa «llevarían un ropón pardo y de ahí su nombre; también se les llamaba “fronteros”...». Cita com a autoritat V. de la Fuente (1884, I, p. 337-343). El traductor

M. Pérez González recull les opinions però afegeix que «...nada de esto permite afirmar la CAI, única obra en la que aparece este vocablo» (1977, n. 125, n. 149).

S. Barton (2000, p. 244, n. 197) ho recull amb precaució (es deien «pardos», «probably so-called because of the brown colour of their garments»).

Però, quatre-cents anys més tard, torna, inesperadament, a sorgir el nom d'aquests «guerrers pardos» en un comentari sarcàstic que Gonzalo Fernández de Oviedo, colon i cronista d'Índies, va fer sobre el projecte de, diguem-ne, colonització cristiana que Bartolomé de Las Casas, el maig de 1520, es proposava dur a terme. Tal vegada entendre el sarcasme de Fernández de Oviedo revelarà el significat vertader de «pardos».

Va introduir Bartolomé de Las Casas els *milites pardos* a les Índies?

G. Fernández de Oviedo, en comentar el fracassat projecte de colonització pacífica cristiana instal·lant «labradors» castellans a Tierra Firme, amb llicència atorgada el maig de 1520, escriu:

[...] que la gente que se había de enviar con él, no habían de ser soldados, ni matadores, ni hombres sangrientos e cobdiciosos de guerra, ni bulliciosos, sino muy pacífica e mansa gente de labradors; y aquestos tales, haciéndolos nobles y caballeros de espuelas doradas, y dándoles el pasaje y matalotaje, y haciéndolos francos e ayudándolos para que poblasen, con otras mercedes muchas que pidió para ellos, como le pareció. (*Historia General y Natural de las Indias*, II, lib. XIX, p. 199).

En efecte, Bartolomé de Las Casas havia adreçat a l'Emperador tres successius memorials, un el 1516 i dos el 1518, sobre els remeis que ell considerava imprescindibles per a aturar l'extinció dels indis a les illes Espanyola, Cuba, Jamaica i San Juan i tractar, al mateix temps, de construir colònies efectives, amb assentament d'espanyols que havien d'assegurar la continuïtat i, eventualment, l'augment poblacional, i la cristianització dels indis. Ambdues coses, si s'aconseguien, permetrien nodrir de rendes les arqués imperials. Els termes, amb què molt succintament he descrit aquest pla, són reveladors d'una gran urgència en l'aplicació de solucions sobretot atesa la gran mortaldat dels indis —fins i tot n'hi ha que «se mueren de pensamiento» (*Memorial...* de 1516, p. 26)— i el cobdiciós ús dels indis que fan els espanyols —«... porque ellos han exterminado la tierra y ellos han sido causa de morir tantos indios y de perder el rey nuestro señor tan grandes rentas...» (p. 27). Ja en aquest primer *Memorial*, Las Casas pensa en fórmules que facin compatibles la conservació dels indis i el seu caràcter de súbdits imperials, pagadors de rendes, a través de gestions administratives colonials.

En el primer *Memorial* de 1518 avança la possibilitat d'organitzar migracions des d'Espanya de gent «que quisiesen yr aquellas tierras a vivir, que vayan y que les dará tierra muy buena y otras muchas franquezas...» (*Memorial* 1518, p. 52). En aquest report ja s'esmenta la catàstrofe poblacional índia com a irreversible. No en queden més enllà de vuit o nou mil. També proposa la importació d'esclaus negres sense la presència dels quals considera difícil que el treball d'espanyols sigui suficient per redreçar la situació. Els «ynjenios para hazer açúcar», per exem-

ple, requereixen vint negres i negreses per a completar els trenta cristians necessaris per a fer-los funcionar.

És en el segon *Memorial*, de 1518, de *remedios para tierra firme* quan Las Casas proposa l'organització d'assentaments de cent «cristianos que allí han de estar vayan de mejor gana a poblar aquella tierra y se aprovechen...» (p. 57). I entre els estímuls imperials esmenta que «Vuestra Alteza les haga merçed a estos çient cristianos pobladores de hacellos caballeros de espuelas doradas, en tal que no sean confesos, porque se animan y quieren ir allá etcétera» (p. 57). No hi ha, però, cap èmfasi especial en què siguin «labradores» i treballadors dedicats. En canvi, a la *Instrucción* de Saragossa, de 10 de gener de 1518, en la qual «Sus Altezas» atorguen el permís a Las Casas per a dur a terme el pla proposat s'esmenta tot d'una «en hacer llevar labradores, gentes de trabajo a las Yndias» (p. 377). Igualment a la Real Cédula del 10 de gener de 1518 aquest esment es torna a repetir com a objectiu principal. I es torna a esmentar a la Real Cédula del 10 de setembre de 1518.

A l'*Asiento y Capitulación de R... a Las Casas, que hizo con S.M. sobre descubrimiento y población en Tierra Firme, desde la provincia de Paria hasta la de Santa Marta, por la costa del mar*, atorgat a La Coruña, el 19 de maig de 1520 es detallen les condicions i naturalesa del projecte. No és hora, però, de fer-ne ara una anàlisi. Pel que ens importa aquí és destacable que es fixa «en cinquanta onbres de los que agora están en la isla Española, Sant Johan e Cuva e Jamaica, que sean naturales destos nuestros reinos de Castilla e de León e Granada etc...» (p. 400). Aquests colons seran seleccionats per Las Casas per a iniciar l'experiment colonial pacífic a Tierra Firme, sabent com s'havia acabat, amb destrucció total, i de les illes, agudament descrit per C.O. Sauer (1966).

Aquests cinquanta homes seran armats «cavalleros d'espuelas doradas, para que ellos e sus desçendientes sean cavalleros d'espuelas doradas de nuestros reinos...» (p. 403). Sempre, però, que passin tres anys a la colònia (p. 403). El caràcter inicialment pagès d'aquests cinquanta homes és inequívoc ja que s'estipula que vagin acompanyats de «cinquenta yegoas et treinta vacas e cinquenta puercos e quinze vestias de carga...» (p. 407).

De com va acabar l'expedició en dona una versió lacònica el mateix Las Casas. Després dels preparatius i carregar queviures va arribar a Puerto Rico:

donde pensó de hallar la gente labradora que había traido y llevala consigo, pero no halló alguno que llevar porque se habían ido con ciertos salteadores a robar y saltar indios, que era el oficio y granjería que más se usaba por aquellos tiempos. Prosiguió de allí su viaje a la tierra firme y halló al capitán y gente buscando qué robar y captivar ocupados (*Historia de las Indias*, III, 1994, p. 2455).

Las Casas tracta de negociar amb els homes que troba a terra ferma però no n'hi ha que vulguin quedar-se a poblar, atenant-se a les condicions inicialment pactades. Uns perquè «andaban ya cansados de montar indios con muchos [*sic*] trabajos y hombres; otros, porque no esperaban medrar con él entendiendo que en el robar y captivar [*sic*] indios y en hacerles otros agravios acostumbrados les habra de ir a la mano...» (p. 2456).

I és llavors, en l'edició de 1535, feta a Sevilla, que Fernández de Oviedo introdueix l'equiparació malèvola entre «labradores» i «nuevos caballeros de espuelas doradas» i «sus pardos mlites» —«... y cuando llegó a la tierra con aquellos sus labradores, nuevos caballeros de espuelas doradas que él quería hacer, quiso su dicha y la de sus pardos mlites...»— (*Historia General y Natural de las Indias*, II, lib. XIX, p. 200). No cavallers, sino *mlites*, el mateix mot emprat per l'autor de la CAI. No vull dir, és clar, que el copiés, sinó que l'expressió havia perviscut i al·ludia molt precisament a un tipus de milícia ben especial que s'ha descrit abans. Vet aquí, doncs, els pacífics pagesos, gent feineria i exemple de cristians transmutats en «pardos mlites».

Las Casas, en una disgressió redactada posteriorment a 1535 per a refutar el que ell en diu «difamación de los indios por Oviedo en su Historia», pren cura de desmentir també el crudelíssim sarcasme de Fernández de Oviedo i diu que aquest «como mofando, dice que lo que negociando aquello decía era que la gente que se había de enviar a aquella tierra no habían de ser soldados ni matadores ni hombres de guerra ni bulliciosos sino muy pacífica y mansa gente. Esto el clérigo no se lo negará...» (*Historia de las Indias* III, p. 2382). Las Casas addueix una còpia de la *Capitulación* del 12 de maig a La Coruña, transcrita anteriorment en el capítol 132 (p. 2332-2338). I afegeix que «...por escarnio, llámalos “caballeros pardos”; pero no habían [de ser los que se habían de nombrar] sino de espuelas doradas» (p. 2382). He posat entre claudàtors la frase que l'editor assenyala com a «interlineada» que mostra, en el meu parer, la vacil·lació de Las Casas per a escapolir-se, amb poca fortuna, del sarcasme de Fernández de Oviedo. Ve a dir, si ho he entès, que mai no es tractà de «caballeros pardos» —evita *mlites*— sinó que eventualment, com sí s'havia establert a la *Capitulación*, podrien arribar a ser nomenats «caballeros de espuelas doradas» —excepte els confesos, d'origen, doncs, jueu— «...que no fuesen reconciliados, ni hijos ni nietos de quemados ni reconciliados» (p. 2334).

El fet, però, de no entendre amb precisió el sentit de *mlites pardos*, ha propiciat que el crudelíssim sarcasme hagi no estat adequadament percebut en tot el seu abast. Marcel Bataillon (1965, p. 115-136) dedicà tot un molt interessant article sobre la ridiculització que Fernández de Oviedo fa del projecte colonial pacífic de Las Casas. Part de la broma estaria en el fet de l'eventual elevació dels pagesos a una noblesa colonial, «de espuelas de oro». També es fa ressò de la versió de F. López de Gómara: «pidió [Las Casas] labradores para llevar, diciendo no harían tanto mal como soldados desuellacaros avarientos e inobedientes...» (citat per Bataillon, p. 122).

Nelly R. Porro (1976) tornà sobre la qüestió fent un repàs sistemàtic de tot l'episodi. I, en efecte, inventaria la denominació de «caballeros pardos», «de larga tradición cronística, documental y literaria» (p. 188). Però, al cap i a la fi, documentalment pobre.

Fa l'esment inevitable a la CAI i a les *Crónicas Anónimas de Sahagún* i a la infundada opinió que el qualificatiu *pardus* fa referència al color penitencial de la roba. I d'aquí es passa al fet plausible que en origen devia tractar-se de «milicias concejiles» i posteriorment a categories menors de cavallers. Entre les autoritats fa menció de R. Menéndez Pidal (*Cantar del Mío Cid*, II, Vocabulario 1954,

p. 568-569) que comenta que «se llamaba “caballero pardo” al que sin ser hidalgo gozaba preeminencias de tal, por tener caballo y armas que le escusaban de pechar». Originàriament així es denominaven a Castella «a fuer de León, donde se cree tuvo origen esta caballería». El fonament textual no és altre que la CAI.

Nelly R. Porro també examina tota la qüestió del significat de «caballeros de espuela dorada» i, raonablement, conclou que era un estadi nobiliari massa elevat per a ser atorgat a pagesos colonials, en cas que el projecte de Las Casas hagués reeixit. I arriba finalment a confessar la seva perplexitat davant del sarcasme evident de Fernández de Oviedo. I es demana: «¿los llama pardos porque se refiere a los labradores o porque cuestiona las caballerías de espuelas doradas?, ¿Intenta sólo ridiculizar a Las Casas por haber logrado imponer su plan de colonización frente a la aristocracia propiciada por él con “hombres de honra e de buena casta”?» (p. 205).

Milites pardos? El lector recordarà, sens dubte, les descripcions que en fa les *Crónicas Anónimas de Sahagún* i la intervenció homicida narrada per la CAI davant la impotència o indiferència dels nobles i el plany de l'Emperador per la mort de «Zafadola». I recordarà també els textos de la *Historia Compostelana* que descriuen milícies semblants.

El *Valbuena reformado* (1863) tradueix *pardus*, a partir de Plini, com «el pardo, tigre o leopardo, macho de la pantera, animal feroz». I així és, en efecte. Igualment el Gaffiot (1934) tradueix per *léopard*. Els significats de *pardus* es concentren en la denominació d'animal salvatge, de bèsties carniceres. En Agustí la referència és constant i claríssima —«rursus leonibus et pardis et tigridibus et lupis et vulpibus canibus etiam et simiis atque id genus ceteris usitate convenit vocabilum bestiarum» (*De Genesi ad litteram libri duodecimi* CI 0266, lib. 3, par. 11, p. 75, línia 14). Jeroni també s'hi refereix en metàfora: «habitabit lupus cum agno, et pardus cum haedo accubabit» (*Commentari in Isaiam* CI 0584, SL 73 lib. 4, cap(s.s.) 11, par. 6t, línia 1).

Els exemples poden multiplicar-se. I el mot *pardus*, en la seva varietat de bèstia ferotge similar a llops i lleons pot adquirir sentits metafòrics associats a qualitats felines com la rapidesa o la mecànica simple de matar o, ocasionalment, al color de la pell d'aquestes bèsties. Roderic Ximenes de Rada escriu, per exemple, en el capítol de *Deploratio Hispaniae, et de causa excidii Gothorum* «Viri exercitus in coccineis, et eorum igneae sunt habenae, et eorum facies ut nigredo, vultus gloria quasi oleae, et eorum oculi velut ignis, velocior pardis miles eius, et lupo crudelior vespertino» (*De rebus Hispaniae* Lib. III, cap. XXII).

El «*pardus*» animal té clarament qualitats aptes per a qualificar o sintetitzar, justament, el comportament d'aquelles bandes de mascles armats descrits per les *Crónicas Anónimas de Sahagún*, la CAI i, tot i sense anomenar-los, per la *Historia Compostelana*. Els límits finíssims i permeables entre aquestes bandes del segle XII i la posteriorment anomenada per C. Pescador (1961-1964) «caballería popular en Castilla y León» són fàcilment traspassats i circumstancialment reversibles. L'encàrrec mateix de l'Emperador als homes d'Extremadura de fer exèrcit i portar la guerra arreu contra els infidels (CAI, I, p. 72), citat més amunt, no implica uns objectius formals de conquesta reservats només a l'Emperador. Ara bé, el dis-

cerniment efectiu entre les accions tant dels *milites pardos*, els malignes o les més regulades mesnades nobiliàries i forces imperials és, sense dubte, molt difícil d'esbrinar. La intimidació, l'aterroriment, la *perturbatio* dels operaris de la iniquitat a Extremadura i la *perditio* dels impius (al·ludida en la CAI, II, 63) fa mal distingir més enllà del grau de força aplicat.

Les accions que precediren, segons la CAI (II, 66), la conquesta i desallotjament d'habitants andalusins de Coria (juny de 1142) no degueren ser específicament diferents de les dutes a terme per les bandes de mascles armats. El que sí passa, després, a Coria, com jo vaig analitzar (Barceló, M., 2005) és que es procedeix solemnement a la neteja de la *spurcitia paganorum* per tal de restituir l'ordre sacramental eclesiàstic.

Evidentment les narracions eclesiàstiques són més prolixes, ordenades i seguint un argument central, el de la seva pròpia propagació restitutiva que duïen a terme l'Emperador o els reis, abans. En canvi, les informacions sobre els fets de les bandes populars a cavall o a peu són sempre fragmentàries, marginals, i poden, sovint, adquirir dimensions d'autonomia adverses a l'autoritat regulada, eclesiàstica i política, o en tot cas, escripturalment poc manejables. Les dificultats per a precisar que eren o no eren els heretges en les societats dels segles XI i XII han estat excel·lentment analitzades per R.I. Moore (1977) i és clar, almenys, que són atribucions genèriques de dissentiment per part dels mateixos tècnics religiosos que els identifiquen. I el grau d'autonomia de les «milícies municipals» i de les complicacions polítiques que aquesta introduïa en l'organització de la guerra de «conquesta», de destrucció de fet, d'al-Andalus han estat exposades per J.F. Powers (1988). Bé, doncs, els *milites pardos* van ser una banda especialment unificada al llarg de, almenys, els primers quaranta o cinquanta anys del segle XII, actius arreu, d'això que al medievalisme li agrada dir-ne «frontera». Que després el nom quedés com l'emblema d'un ordre de cavalleria menor com noten C. Pescador (1964, p. 242) —«pecheros ennoblecidos por el Cardenal Cisneros»— i Nelly R. Porro (1976) no canvia les coses.

Però és, justament, a aquells antics, els originaris, *milites Pardos* que Fernández de Oviedo fa referència. Els pacífics pagesos, la gent feïnera, cristianitzadora i condició, a la vegada, de la conservació poblacional dels Indis, seleccionats per Bartolomé de Las Casas per a realitzar el pla de colonització no destructiva, havien esdevingut saltejadors, lladres, raptors d'indis. Tot justament el contrari del que Fernández de Oviedo havia escrit amb raó que eren les intencions fantasioses —és el qualificatiu que li mereix a Fernández de Oviedo el pla de Las Casas: «... este padre tomase esta fantasía» (*Historia General...*, p. 199)—: «...no habían de ser soldados, ni matadores, ni hombres sangrientos e cobdiciosos de guerra, ni bulliciosos, sino muy pacíficos e mansa gente de labradores...» (*Historia General...*, p. 199A).

Anys més tard, Bartolomé de Las Casas descriurà, justament, les accions dels espanyols a les Índies en termes semblants als que Fernández de Oviedo li va tirar en cara. Aquesta, de les moltes possibles, per exemple:

[...] y todos los que en ellas [espanyols a les Índies] se han hallado han sido predones iniquísimos, salteadores y crueles tiranos, e cometieron en hacellas gravísimos e inexpriables pecados, e todo cuanto en ellas hobieron y adquirieron fue y es

violento, robado y salteado y tiranizado (*Aquí se contiene una disputa o controversia...* 1552, ed. R. Hernández y L. Galmés, 1992, p. 187).

Aquest va ser, doncs, l'escarni de Fernández de Oviedo i, segurament, també, la lliçó apresada de Bartolomé de Las Casas, que degué donar lloc a produir, anys després, el text crucial en la seva futura argumentació contra la destrucció, el *De unico vocationis modo* (1537). Aquesta, però, és una altra qüestió. Ara, la pregunta de si Las Casas va portar *milites Pardos* a les Índies té una resposta fàcil. No, no els hi va dur. Ja hi eren. Eren els colons espanyols a lloure, plens d'iniciatives depredadores.

Fins ara, el relat hegemònic, si no únic, de la destrucció d'al-Andalus s'ha fet a partir de la narració eclesiàstica que té, sobretot a partir del segle XII, una extraordinària consistència inseparable, però, al mateix temps, d'una gran simplicitat, com la conquesta de Coria, per exemple, mostra. Però em sembla clar, ara, que en aquesta destrucció hi intervé també i de forma decisiva l'acumulació d'experiència i la seva conceptualització de bandes armades vilatanes i de pagesos que tot i poder ser, circumstancialment, dissidents de la *salus* eclesiàstica i de l'ordre reial i aristocràtic, que teoritzava eclessiològicament la seva experiència de guerra, no resultava difícil, entre altres coses per la mateixa capacitat repressiva que la *salus* exigia, que convergissin i es potenciessin en el que ja a la meitat del segle XII era un projecte perfectament conceptualitzat de destrucció de bàrbars i de la seva substitució per poblacions de fidels. Naturalment tot això implicava llargues pràctiques d'ordenació, classificació i codificació de botins. Fa poc Josep Torró (2004) ha plantejat la qüestió en un intent de suggerir les formes diferents que adquiriren les conquestes catalanes i castellanques d'al-Andalus. La hipòtesi és d'una gran potència i convindria comprovar-la.

Sembla que no hi ha gaire discrepàncies en considerar que l'autor de la CAI és el català Arnau, probablement monjo de Ripoll i després bisbe d'Astorga (A. Maya, CAI, *Introducción*, p. 112-113). Tampoc n'hi ha que també es tracta d'un text ben peculiar. P. Linehan (1992, p. 733) el qualifica de «enigmatic account of the mid-twelfth century». S. Barton (2000, p. 7) diu que «the *Chronica* is a striking piece of historiography». I Maurilio Pérez González (1993, p. 34a), observa que la *Chronica* «frente a la mayoría de las crónicas latino-medievales, no tiene carácter compilatorio. En efecto, la CAI no recoge nada de lo dicho por las crónicas anteriores ni se limita a la simple enumeración analítica, propia de la historiografía precedente sobre la Reconquista...». A part que no n'hi hagi, d'historiografia de la Reconquista, excepte en els autors contemporanis nostres, la CAI tampoc notòriament ho seria.

Molt probablement aquest Arnau era un més del nombrós grup de catalans *milites* i clergues que de formes variades s'integraren en la cort i companyia d'Alfons l'Emperador. Els estudis de D.W. Lomax (1982) i el de S. Barton (1992) sobre la presència i funció d'aquests *milites* i clergues són prou indicatius de com es va elaborar una conceptualització comuna de les experiències militars dins un projecte eclesiàstic de restauració, espectacularment esponent i actiu a meitat del segle XII, quan es veu factible i profitosa la destrucció d'al-Andalus. Tot això no sembla, però, que estigui a l'agenda del medievalisme català.

Tanmateix, el sarcasme de Gonzalo Fernández de Oviedo hauria, inadvertidament, contribuït al fet que Bartolomé de Las Casas desenvolupés la més profunda teorització de destrucció social mai no feta. Que destruir els bàrbars era bo ningú, raonablement, ara no ho dubta. Però, doncs, per què se n'hauria de continuar parlant, inquirint per què va ser? No serà aquesta insistència intel·lectual una de les marques indelebles també de la barbàrie?

Bibliografia

- BARCELÓ, M. (2005). «*La spurcitia paganorum* que había en Coria antes de la conquista cristiana en junio de 1142 d.C.». A BARCELÓ, M.; MARTÍNEZ GÁZQUEZ, J. (eds.). *Musulmanes y cristianos en Hispania durante las conquistas de los siglos XII y XIII*. Bellaterra: Servei de Publicacions Universitat Autònoma de Barcelona.
- BARTON, S. (1992). «Two Catalan magantes in the courts of the kings of León-Castile: the careers of Ponce de Cabrera and Ponce de Minerva re-examined». *Journal of Medieval History* 18, p. 233-266.
- (2000). «From Tyrants to Soldiers of Christ: the nobility of twelfth-century León-Castile and the struggle against Islam». *Nottingham Medieval Studies* 44.
- BATAILLON, M. (1965). *Études sur Bartolomé de Las Casas*. París: Centre de Recherches de l'Institut d'Études Hispaniques.
- Cantar del Mío Cid, III parte: Vocabulario* (1954). R. MENÉNDEZ PIDAL (ed.). Madrid: Espasa-Calpe.
- Chronica Adefonsi Imperatoris* (1950). L. SÁNCHEZ BELDA (ed.). Madrid: CSIC.
- Chronica Adefonsi Imperatoris* (1988). A. Maya Sánchez (ed.). A FALQUE, E.; GIL, J.; MAYA, A. (eds.). *Chronica Hispana saeculi XII, Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis LXXI*. Brepols: *Typographi Brepols Editores Pontificii*.
- Chronica Adefonsi Imperatoris. Concordantiae* (1996). M. MARTÍNEZ PASTOR, A.M. ALDAMA ROY, M.D. CASTRO JIMÉNEZ, M. MARTÍNEZ QUINTANA y M.J. MUÑOZ JIMÉNEZ (eds.). Madrid: Palas Atenea.
- Chronica Adefonsi Imperatoris* (2000). S. BARTON (trad.). A BARTON, S.; FLETCHER, R. (eds.). *The World of El Cid. Chronicles of the spanish reconquest*. Manchester: Manchester University Press.
- Crónica del Emperador Alfonso VII* (1977). M. PÉREZ GONZÁLEZ (trad.). León: Universidad de León, Secretariado de Publicaciones.
- Crónica del obispo don Pelayo* (1924). B. SÁNCHEZ ALONSO (ed.). Madrid: CSIC.
- DU CANGE, Ch. (1954). *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Graz: Akademische Druck.
- FERNÁNDEZ DE OVIEDO, G. (1959). *Historia General y Natural de las Indias*. J. PÉREZ DE TUDELA (ed.). B.A.E.. Madrid: Atlas.
- GAFFIOT, F. (1934): *Dictionnaire Latin Français*. París: Hachette.
- Historia Compostellana* (1988). E. FALQUE REY (ed.). *Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis LXX*. Brepols: *Typographi Brepols Editores Pontificii*.
- Historia Compostelana* (1994). E. FALQUE REY (ed.). Madrid: Akal.
- LAS CASAS, B. de (1994). *Historia de las Indias, III*. M.A. MEDINA; J.A. BARREDA; I. PÉREZ FERNÁNDEZ (eds.). Madrid: Alianza Editorial.
- (1994). *Tratados de 1552*. R. HERNÁNDEZ, O.P.; L. GALMÉS, O.P. (eds.). Madrid: Alianza Editorial.
- (1995). *Cartas y Memoriales*. P. CASTAÑEDA; C. RUEDA; C. GODÍNEZ; I. DE LA CORTE (eds.). Madrid: Alianza Editorial.

- Las Crónicas Anónimas de Sahagún* (1920). J. PUYOL (ed.). Madrid: Real Academia de la Historia.
- LINEHAN, P. (1992). «Falque, E., Gil, J., and Maya, A. (editors). *Chronica Saeculi XII*, Part I (Book Review)». *Journal of theological Studies* 43, p. 731-737.
- LOMAX, D.W. (1982). «Catalans in the Leonese empire». *BHS* LIX, p. 191-197.
- MAIER, C. (2000). *Crusade propaganda and ideology. Model Sermons for the Preaching of the Cross*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MOORE, R.I. (1994). *The Origins of European Dissent*. Toronto: University of Toronto Press.
- NIERMEYER, J.F. (1976): *Mediae Latinitatis Lexicon Minus lexique Latin Médiéval Français-Anglais*. Leiden Brill.
- PASTOR, R. (1980). *Resistencia y luchas campesinas en la época del crecimiento y consolidación de la formación feudal Castilla y León, siglos x-xiii*. Madrid: Siglo XXI.
- PÉREZ DE URBEL, Fray J. (1952). *Sampiro. Su Crónica y la monarquía leonesa en el siglo x*. Madrid: CSIC.
- PÉREZ GONZÁLEZ, M. (1993). «Influencias clásicas y bíblicas en la *Chronica Adefonsi Imperatoris*». A PÉREZ GONZÁLEZ, M. (coord.). *Actas del I Congreso Nacional de Latín Medieval*. León, p. 349-355.
- PESCADOR, C. (1961-1964). «La Caballería popular en León y Castilla». *Cuadernos de Historia de España*, XXXIII-XXXIV (1961), p. 101-238; XXXV-XXXVI (1962), p. 56-201; XXXVII-XXXVIII (1963), p. 88-198; XXXIX-XL (1964), p. 169-260.
- PORRO, N.R. (1976). «Los caballeros lascasianos ¿pardos o de espuelas doradas?». *Revista de Historia del Derecho* 4, p. 183-208.
- POWERS, J.F. (1988). *A Society organized for War. The Iberian municipal militias in the Central Middle Ages, 1000-1284*. Berkeley: University of California Press.
- REILLY, B.F. (1998). *The kingdom of León-Castilla under king Alfonso VII 1126-1157*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- RICO, F. (1969). «Las letras latinas del siglo XII en Galicia, León y Castilla». *Ábaco* 2. Madrid: Castalia.
- SAUER, C.O. (1966). *The Early Spanish Main*. University of California Press.
- The Oxford Latin Dictionary*. P.G.W. GLARE (ed.), 1982 (rep. 1994).
- TORRÓ, J. (2004). «L'expansió catalana i les altes conquestes hispàniques». *L'Avenç* 290, p. 24-29.
- VALBUENA REFORMADO (1863). *Diccionario Latino-Español*. M.D.P. MARTÍNEZ LÓPEZ (ed.), 7ª Edición, con Vocabulario Español-Latino. Madrid.